

Etnické kategorizování v médiích

(*Vesmír* 81, 2002: 247-248)

Petr Kaderka

Ústav pro jazyk český AV ČR
Praha 2002

Mediální zpravodajství o nejružnějších událostech z domova i ze zahraničí vnímají laikové často jako prosté a nezaujaté zaznamenávání „holých faktů“. V skrytu zůstává, že výběr „faktu“, který se nakonec stane mediální zprávou, podléhá mnoha kritériím. Norští badatelé Johan Galtung a Mari Rugeová jich ve své zásadní práci z poloviny 60. let formulovali dvanáct a nazvali je zpravodajské hodnoty. Patří k nim například kritérium jednoznačnosti nebo referování o něčem negativním. Má se za to, že kritéria výběru jsou v redakční praxi víceméně neuvědomovaná. Podobu zprávy o „faktu“ vybraném na základě těchto kritérií ovlivňují jistě také technické možnosti média, na její konečné podobě a vyznění se ale podílí především jazyk – tzn. způsob, jakým je zpráva („fakt“, část reality) podána.

Peter L. Berger a Thomas Luckmann ve svém dnes již klasickém díle „Sociální konstrukce reality“ (1966) poměrně přesvědčivě ukázali, že realita (tedy jevy existující nezávisle na naší vůli) je sociálně konstruována a že vědění o této realitě je nějakým způsobem distribuováno. Sociální zásoba vědění nám poskytuje schémata pro typizaci jevů našeho každodenního života – ostatních lidí, zkušeností, událostí. Toto typizování života a světa nám umožňuje právě jazyk, s jehož pomocí třídíme realitu do různě vymezených kategorií, a tím ji zaprvé definujeme, zadruhé chápeme.

Kategorizační a typizační schémata užíváme i pro vysvětlování zneklidňující a nepříjemné skutečnosti násilí a kriminality ve světě našeho každodenního života. Ze zkušenosti víme, že média „náruživě“ informují o negativních událostech. Faktor negativnosti působí při výběru událostí pro zpravodajství vskutku velmi silně. Proč tomu tak je, se lze jen dohadovat. Selekcí kritérium negativnosti je navíc podporováno kritériem jednoznačnosti – čím negativnější událost, tím jednoznačnější je její hodnocení. V kriminálním zpravodajství narážíme na jev, který lingvista Marek Nekula nazval „titulková xenofobie“. V titulcích se uvádí národnostní nebo etnická příslušnost pachatele i v těch případech, kdy to není podstatná informace – zločin je viděn prizmatem pachatelovy etnické příslušnosti. Takové užívání etnických kategorií má diskriminační charakter, neboť etnicita českých pachatelů se nezmiňuje. „Kdyby se totiž titulky v rubrice KRIMINALITA, BEZPEČNOST,“ píše M. Nekula (1999), „řídily pouze snahou informovat a orientovat čtenáře, předpokládalo by to užívání titulků s takovými zobecňujícími výrazy, které spadají do sémantického pole ‚kriminality‘ či ‚bezpečnosti‘ jako např. *přepadení, loupež, havárie* etc. Tak je tomu v případě českých pachatelů kriminálních činů, u nichž právě není tematizována jejich etnicita, ale typ spáchaného kriminálního činu apod.“ Jev „titulkové xenofobie“ se objevuje především v bulvárních listech (srov. titulky *Poláci kradli*, Blesk 15. 8. 2001; *Bělorus měl dvě nálože*, Super 8. 8. 2001; *Zasahující jednotce Ukrajinec propíchl čun*, podtitulek, Super 14. 8. 2001), setkáme se s ním ale i v tzv. seriózních denících (*Daewoo viní Ukrajince z uloupení operátora*, Právo 2. 8. 2001).

Tento jev nám pomůže vysvětlit speciální analytická metoda, tzv. členská kategorizační analýza. Tuto metodu a teorii vytvořil americký badatel Harvey Sacks, když se zabýval na první pohled triviální, ale nelehkou a zásadní otázkou, jaké „metody“ používají lidé, když žijí svůj sociální život (doslova dělají: *doing social life*). Zjistil – obdobně jako P. L. Berger a T. Luckmann –, že lidé užívají k své orientaci ve světě kategorie, které slouží k označení a popisu věcí a událostí, a že jimi udělují věcem smysl. Tyto *členské kategorie*, jak je H. Sacks nazval, neboť je užívají sami členové společnosti, jsou konstituovány vlastnostmi, které mluvčí považují pro tyto kategorie za typické. Těmito vlastnostmi mohou být také činnosti, H. Sacks zde hovoří o *kategoriálně vázaných aktivitách*, které vycházejí z našeho běžného předpokladu, že určitá kategorie lidí dělá určité věci. Nastane-

li nějaká problematická situace, znalost kategoriálně vázaných aktivit nám dovoluje zahájit „vyhledávací proceduru“: spojit určité aktivity s určitými kategoriemi. A to je případ „titulkové xenofobie“. Kriminální čin „vysvětlíme“ tak, že kriminální aktivity spojíme s nějakým kulturním stereotypem, třeba že *rusky mluvící cizinci* v České republice jsou především zločinci. Ke „kriminalitě“ jako kategoriálně vázané aktivitě je nalezena sociální kategorie: „rusky mluvící cizinec“. Na první pohled nadbytečná informace o etnicitě pachatele nabývá funkce vysvětlení.

Zdá se, že média nevynechají jedinou příležitost k tomu, aby si mohla nad kriminálním činem „etnický zakategorizovat“. Doloží to srovnání toho, jak jednotlivá média informovala o jednom kriminálním případě a jak spekulovala, jaká je národnost pachatele. První zpráva ČTK kategorizovala pachatele jako *cizince a muže* (ČTK 31. 7. 2001), televize Prima ve večerním zpravodajství jako *Dagestánce* (Prima 31. 7. 2001), Česká televize ve shodě s ČTK jako *cizince a muže*, ovšem v odvysílané zprávě vystoupila před kameru tisková mluvčí policie a sdělila, že pachatelem je *muž z bývalého východního bloku* (Česká televize 31. 7. 2001). V druhé zprávě ČTK z následujícího dne byl výrok tiskové mluvčí citován nepřesně: pachatelem měl být podle mluvčí policie *cizinec z bývalého sovětského bloku*, zprávu doplňovaly informace, že podle *některých médií* byl pachatelem *Dagestánek*, nebo *Bělorus* (ČTK 1. 8. 2001). Podobně nepřesně informovaly Lidové noviny z téhož dne: pachatelem byl *občan jedné ze zemí bývalého Sovětského svazu*, s doplněním, že podle iDnes je to *Bělorus*, podle Primy občan *Dagestánu* (Lidové noviny 1. 8. 2001).

Literatura

- Berger, P. L. – Luckmann, T. 1999: *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii věděni*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Galtung, J. – Ruge, M. 1973: Structuring and selecting news. In: Cohen, S. – Young, J. (eds), *The manufacture of news. Social problems, deviance and the mass media*. London, Constable: 62-72.
- Nekula, M. 1995: Titulková xenofobie. *Čeština doma a ve světě* 3: 269-270.
- Nekula, M. 1999: Etnické stereotypy a jejich artikulace v češtině (a němčině). In: *Sborník prací Filozofické fakulty Masarykovy univerzity*. Brno, Masarykova univerzita: 65-75.
- Sacks, H. 1995: *Lectures on conversation*. Oxford – Cambridge, Basil Blackwell.
- Silverman, D. 1998: *Harvey Sacks. Social Science and Conversation Analysis*. Cambridge, Polity Press.

